

տուգանելու կարող չես, հարկաւ պատ-
ճառ մը նեղութիւն մը ունիս. մարդու
ու բարեկամի պէս բաց սիրտդ իրեն,
կրցած ժամանակիդ խոստացիր իրեն
տալու, և տուր: Իսկ թէ որ ամենեւին
յոյս չունիս որ պիտի կարենան օր մը
իրեն հատուցանելու, չհատուցանելու
մտքով մինչև ի յուսահատութիւն զա-
նիկայ խաբխրեցի՞ր աւելի պատշաճ ու
մարդկութիւն է, թէ հատուցանելու
անկարողութիւնդ առջին դնելով՝ իր
գթութեան շնորհքին ապաւինելու ըլ-
լաս: Եւ որ ամէն պարտատէր պատ-
ճառ ու խօսք հասկըցող մարդիկ ըլ-
լան, բարի են ըսածներդ, պատասխան
պիտի տայ ստարուեստը. հապա ըլլայ
անանկ մէկ մը, որ պարտքը ամենեւին
չտալու ձայնը լսելուն պէս՝ զիս բան-
տերն ու շղթաները պիտի մաշեցնէ,
այն ատեն ինչ ընելու է: Եւ որ ստա-
խօսն իր պակսութիւնը աւելի անմեղա-
ղիր ընելու ջանքով՝ ինչպէս նոյնը իր
վրայ կ'ապացուցանէ: Եւ ուղէ ըսել.
Եւ որ անանկ մէկ մը ըլլայ, որ զինքը
բանտերու շղթաներու մէջ պիտոր մա-
շեցնէ, զանիկայ այնչափ կը տարուբե-
րեմ իմ բիւրատեսակ և նորելուկ սու-
տերովս, որ զինքը վերջը վերջը յուսա-
հատութեան կը բերեմ: Եւրեւդ ճեր-
մակ, աղէկ բան կ'ընես. նոյն իսկ ա-
նանկ մարդիկներէ պարտք առնելը՝ մեր
բարեկամին ստախօսաց գլուխ ըլլալուն
առաջին ապացոյցն է: Եւ ասն զի մարդ
մը իրմէն պարտք առնողէն աւելի՝ ի-
րեն պարտք տուողը զգուշութեամբ
պէտք է դիտէ, ու անանկ առնէ անկէց
պէտք եղած պարտքը: Ինչու որ պարտք
տուողը՝ շատ շատ տուած ստակը միայն
վտանգի մէջ դրած կ'ըլլայ, երբոր ա-
նանկ մարդ մը կը պատահի առնողը, որ
կամայ կամ ակամայ կրնայ անկարող ըլ-
լալ հատուցանելու. իսկ այն տալու յա-
ւիտեան անկարող պարտականը՝ երբոր
այնպիսի մարդէ կ'երթայ պարտք առ-
նելու, որ գիտէ թէ բանտեր շղթա-
ներ կրնայ իրեն ցուցնելու, ըսել է՝
ինչ աստիճանի ապահով վտահու-
թիւն ունի իր սուտերուն վրայ, որ բան-

տով ու շղթաներով խեղճ պարտական
մը փճացընող քարացեալ և անողորմ
սիրտը դիւահնար սուտերով քաջքըչե-
լով՝ յուսահատութեան անել ճամբա-
ներ տանելու չափ կը համարձակի:
Եւ մտքով այս աստիճանի ստախօ-
սութեան արուեստին տէր ինքը զինքը
քարոզող մարդու բժշկութիւնը՝ առանց
Եւտուծոյ մասնաւոր շնորհաց շատ
դժուարին է. բայց այս զգուշի ախտէն
ազատ եղողները կրնան խելքով դա-
տաստան ընել այսպիսի ստախօսութե-
անտեղութեան, անպտողութեանն ու
փնասակարութեան վրայ, և մահու չափ
զգուշանալ անկէց: Եւ ասն զի այսպիսի
մարդ մը, որ իր ստախօսութեան վրայ
վտահուշելով՝ մինչև մահացու վտանգի
մէջ ինքըզինքը դնելու սիրտ կ'ընէ, ը-
սել է որ այնպիսին կամ ինքըզինքը
կատարեալ ստախօսութեան արուես-
տաւոր որոշեր է, և կամ անձնասպան
ըլլալու չափ յանդուգն է:

(ԿԸ ՀԱՐՈՒՆԱԳՈՒՒ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Դիոնիսիոս եկեղեցի, և յուդարկատրու-
րիւն Գաղղիոյ քաղաքացի:

Գաղղիոյ լուսաւորութեան հայրը
սուրբ հայրապետն Գիոնեսիոս առա-
ջին դարերուն սաստիկ հալածանայն
ատեն ուրիշ անթիւ նահատակաց պէս՝
ինքն ալ երկու ընկերով քրիստոնէական
կրօնից համար արիւնը թափեց իր ժողո-
վրդեան վրայ, ինչպէս կ'ըսուի՝ Վրիս-
տոսի 272 թուականին: Եւ երկու
սրբոց գերեզմանին վրայ մատուռ մը
շինեցին նոր հաւատացեալք ու Մա-
րգարտիոսի մարտիրոսաց ըսին: Բայց
շատ մը ժամանակ վրան անցնելէն ետ-
քը՝ է դարուն Տակոպէր Գաղղիոյ
թագաւորը այս մատրան տեղ քիչ մը
հեռու եկեղեցի մը շինել տուաւ, որ

գրեթէ հիմակուան եկեղեցւոյն դրքին վրայ էր . և անոր քով մենաստան մըն ալ (Բենեդիկտեան կրօնաւորաց, որ այն ատենէն սկսեալ՝ բոլոր աշխարհքին ճոխագոյն ու երեւելի վանքերէն մէկն էր) : Տակոպէր ինչուան իր մահը II . Վիոնեսիոսի եկեղեցւոյն ու մենաստանին առատաձեռնութիւններ ու արտունութիւններ կ'ընէր . և մահու ընէն վերջը հոն այն եկեղեցւոյն մէջ (Թաղուեցաւ : Իրեն օրինակով՝ յաջորդներէն շատը հոն կը (Թաղուէին . և ասանկով վերջապէս II . Վիոնեսիոսի եկեղեցին գերեզմանատեղի եղաւ Վաղղիոյ (Թաղաւորաց . անանկ որ ուրիշ ու իցէ աստիճանի մարդ չէր կրնար հոն (Թաղուիլ :

Պեպինոս , որ իր նախորդաց պէս խնամք կը տանէր այս բանիս , Տակոպէրի շինել տուած եկեղեցին ու մենաստանը կործանել տուաւ , ու աւելի ընդարձակ մը հիմնեց . բայց ասիկայ իր որդւոյն II Եմին Սարդոսի ատեն լմնցաւ , որ շատ փառաւորութեամբ մը 775 տարւոյն եկեղեցւոյն օծման հանդէսը կատարել տուաւ՝ ինքն ալ ներկայ ըլլալով : (Բայց I ուղովիկոս Յորին ատեն՝ II Եմին , որ II . Վիոնեսիոսի աբբայից մէջ երեւելագոյնն է , այս եկեղեցին քանդել տալով՝ նոր ձեւի մը վրայ շինեց 1137 տարւոյն , և եկեղեցւոյն ճակատն ու երկու աշտարակները անկից ինչուան հիմն մնացած են : II Եմին ջանաց որ եկեղեցւոյն ներսը դրսի տեսքին յարմար ըլլայ , և ծանրագին շատ սպասներով զարդարեց , անանկ որ անհաւատալի կ'երեւնայ (Թէ մէկ հոգի մը այնչափ բան ընէ :

Ըստ ատեններս II . Վիոնեսիոսի աբբայից ասիկա՝ դրօշն ալ , զոր իրենց առանձին ըրած պատերազմներուն մէջ կը գործածէին , Վաղղիոյ (Թաղաւորաց դրօշակը սեպուիլ սկսաւ : Ըստ ասիկէ տքն ալ եկեղեցւոյն փառաւորութիւնն ու աբբայից իշխանութիւնը երթալով կ'առաւելուր :

Ըստ աբբայարանը ոչ միայն Վաղ-

ղիոյ (Թաղաւորաց գերեզմանատեղին էր , հապա նաև օծման հանդիսին վերաբերեալ արտունութիւններ ունէր . որովհետեւ ինքը աւանդապահ էր արքայական (Թագին , գաւազանին , արգարութեան (Թաթին , և այն ամենայն հագուստներուն ու զարդարանաց , որ պսակման ատեն կը գործածուէին :

Օտոնք աբբան ու իր կրօնաւորները կը բերէին II Եմինի մայր եկեղեցին , ու հանդեսէն ետքը կ'առնէին կը տանէին : Երանապէս Վաղղիոյ (Թաղաւորաց , (Թագուհեաց և անոնց որդւոց գոհարեղէններն ու նշանները իրենք կը պահէին : (Թաղաւորաց յուղարկաւորութեան պատճառաւ ալ շատ կը ճոխանար այդ աբբայարանը : Ըստ յուղարկաւորութիւնները այնպիսի փառաւոր արարողութիւններով կը կատարուէին , որ հետաքրքրական բան մը կը սեպենք հոս յիշել :

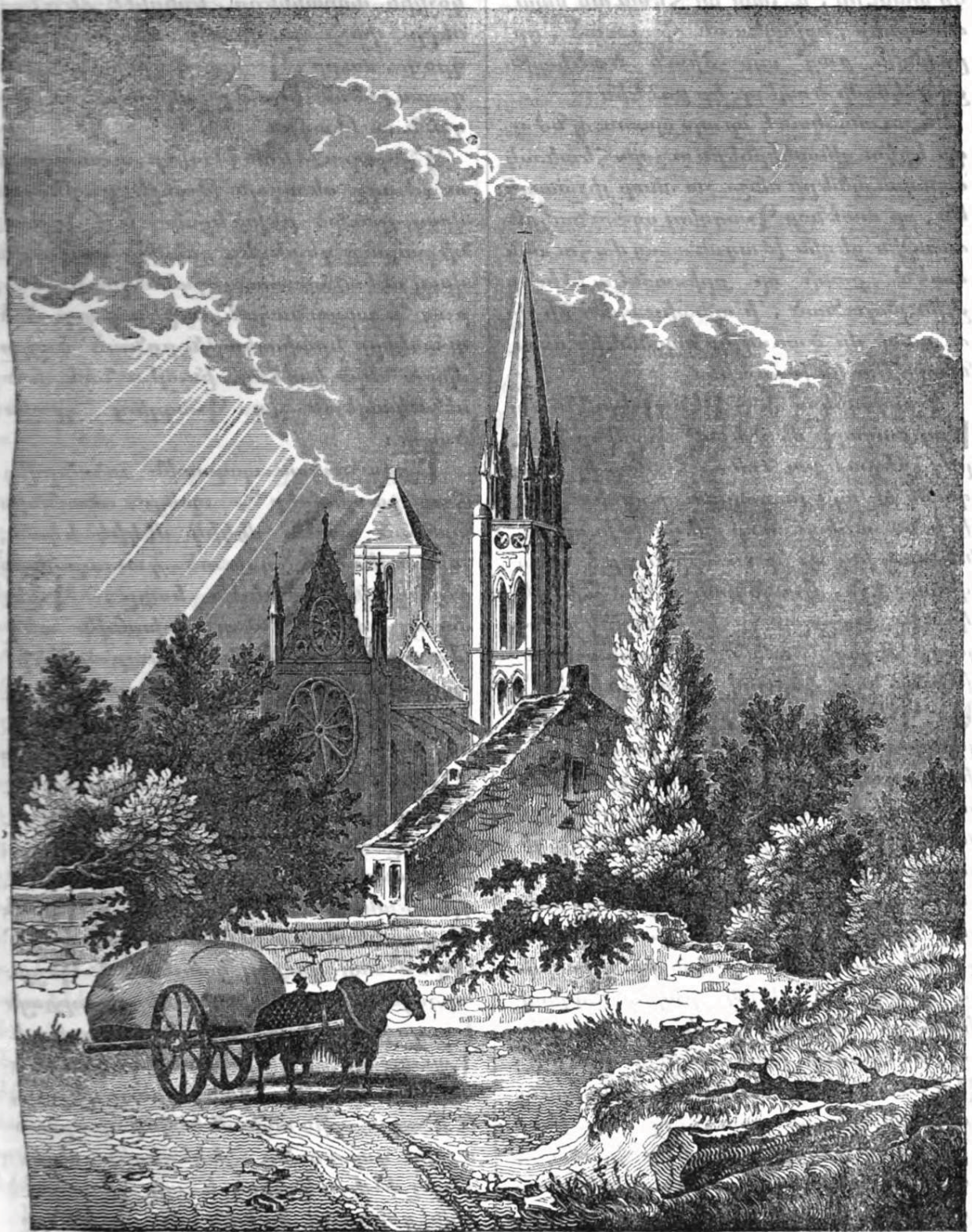
Պալատին տասնըվեց ազնուականները կը տանէին արքունական անկողինը , որուն մէջ պառկեցուցած կ'ըլլար (Թաղաւորին մոմէ արձանը՝ գլուխը պսակ , աջ ձեռքը գաւազան , իսկ ձախը՝ արգարութեան (Թաթ մը . և արձանին բոլոր հագուստները՝ (Թաղաւորի վայելուչ շատ փառաւոր էին : Վաղղը , որուն մէջ դրուած էր (Թաղաւորին մարմինը , սովորաբար արքունական անկողինին տակը կ'ըլլար . բայց երբեմն ալ վեց ձիով լծուած կառքի մը մէջ , որ անկողինէն առաջ կ'երթար :

Իսորհրդարանին չորսնախագահները գլուխնին գոց , իրենց պալատական նշանազգեստին հագած , (Թաղաւորական անկողնոյն ծածկոցին չորս ծայրերուն ոսկի ծոպերէն կը բռնէին , և քովէն բոլոր խորհրդարանին անձինքը կ'երթային՝ ծիրանեգոյն զգեստ հագուած : Իսկ արքունի գահը՝ վաճառականաց ոստիկանն՝ ու քաղաքաց օստիկանները՝ կը տանէին : II Եմ զինակիրը՝ (Թաղաւորական սուրը մէջքը կապած , ար-

1 Գլ . Prévôt des marchands.

2 Գլ . Échevins.

3 Գլ . Grand écuyer.

Ս. Դիոնեսիոս եկեղեցի :

բունական անկողնոյն դիմացէն կ'երթար՝ ճերմակ կերպասով ծածկեալ ձիու մը վրայ հեծած . և անոր առջևէն պարտաւոր չ'ընթացէր կ'երթար մանուշակագոյն թաւշէ թամբով մը, ոսկեզօծ աս-

պանդակներով, և ծածկոցն ալ նոյն թաւշէ՝ վրան ցրիւ ոսկեթել շուշանի ծաղկերնէր բանուած . երկու հետեակ զինակիր, սև հագուած, գլուխնին բաց՝ այս ձիուն երկու կողմէն սանձը բռնած

կը տանէին , և չորս ալ հետեւակ սպասաւորներ , նոյնպէս սև հագուած , գլուխնին բաց՝ այս ձիուն ծածկոցին չորս կողմի ծոպերը կը բռնէին :

Հաւանական է որ այս պատուոյ նժոյգը , երկու զինակիրներն ու չորս հետեւակ սպասաւորները անշուշտ անոր յիշատակէն , որ ատենօք Վաղղիոյ արքունական առաջին ցեղին թագաւորաց մահուանն ատեն՝ քանի որ քրիստոնէութիւնը չէին ընդունած , ի պատիւ իրեն ձի մը ու քանի մը ծառայ կը սպաննէին ու անոնց հետ կը թաղէին :

Ուղովիկոս ԺԳ Սէն-Սէրմէն-ան-Սայ քաղաքը մեռնելով՝ մարմինը Ռարիզ չբերուեցաւ . անոր համար իր թաղումն ալ այն յուղարկաւորաց բազմութիւնն ու փառաւոր շքեղութիւնը չունեցաւ , ինչ որ իր առաջինները Ուղովիկոս ԺԲ , Փրանկիսկոս Ա , Հենրիկոս Բ , Վարոլոս Թ և Հենրիկոս Գ . բայց մէկալ կողմանէ յուղարկաւորութիւնը նոյն կերպով կատարուեցաւ ի Ս . Վիոնեսիոս : Երբոր պատարագը լմնցաւ , արարողապետը գնաց բերաւ խորհրդարանին չորս նախագահները՝ որ սուգի ծածկոցին չորս ծոպերէն բռնեն : Սկովտացի գնդէն քսանհինգ զինուոր , որոնց գլուխ էին տեղակալ ու սպայ մը , բերին դիակը գերեզմանին մէջ դրին : Եւ ատեն զինոց Գլխաւորը՝ մօտեցաւ՝ նետեց հոն իր գլխարկն ու զրահը , և վերջը բարձր ձայնով կանչեց . “ Վաղղիոյ զինուց քարոզները , եկէք ձեր յարգութիւնն ըրէք ” : Եւ մէն ալ եկան նետեցին հոն իրենց գլխարկներն ու զրահները . և ինքը () ուլէանի քարոզ ըսուածին հրամայեց որ իջնայ գերեզմանը ու դագաղին վրայ կարգաւ զետեղէ պատուոյ նշանները , զորոնք այս կարգով թագաւորութեան մեծ պաշտօնականները բերին , որոնց պաշտօնն էր . Օւլիցերեաց թիկնապահաց գնդին դրօշը , Սկովտացի գնդին իրենց դրօշակները , թագաւորին

կօչկին մտրակները , երկըթէ ձեռնոցները , վահանը , զրահը , սաղաւարտը , դրօշը , սուրը , Վաղղիոյ դրօշակը , արդարութեան թաթը , արքունի գաւազանն ու թագը :

Երբարութեան թաթը , գաւազանն ու թագը սեւագոյն թաւէ բարձերու վրայ դրուած բերուեցան . և () ուլէանի քարոզը զետեղեց զանոնք դագաղին վրայ մէկալ պատուոյ նշաններուն հետ , բաց ի արքունական սուրէն , զոր մեծ զինակիրը երախակալէն բռնած՝ ծայրը միայն ներս խոթեց , ինչպէս նաև մեծ սենեկապետն ալ Վաղղիոյ դրօշին ծայրը :

Երբունական պալատին տասնըվեց հազարապետներ՝ , որոնք անունին տրուած ատեն՝ մէկիկ մէկիկ եկան , շղաշատեռով՝ պլլուած գաւազանին գերեզմանը նետելէն ետքը , Վրեմուայլ դուքսը Վիոնտէ իշխանին տեղ թագաւորին տան մեծ հոգաբարձուի՝ պաշտօնը կատարելով՝ գաւազանին ծայրը երկնցուց գերեզմանը , ու ցած ձայնով մը ըսաւ . “ Թագաւորը մեռաւ ” : () ինուց զլխաւորը դարձաւ Ժողովակալնաց ու բարձր ձայնով կրկնեց . “ Թագաւորը մեռաւ , թագաւորը մեռաւ , թագաւորը մեռաւ . իր հոգւոյն հանգըստեան համար աղօթենք ” : Վանի մը վայրկեան լուութիւն տիրեւէն ետքը՝ Վրեմուայլ դուքսը կանչեց . “ Կեցցէ արքայն , կեցցէ արքայն , կեցցէ արքայն Ուղովիկոս ԺԳ , արքայն Վաղղիոյ և Վաւարայ ” : Եւ ատեն մէկէն մեծ սենեկապետը Վաղղիոյ դրօշը վերուց , և թագաւորին տան մեծ հոգաբարձուն ալ իր գաւազանը . եկեղեցին սկսաւ հնչել թմբուկներու և այլ զինուորական գործեաց ձայնէն . և ալ ամենքը գնացին ցորեկուան կերակրոյ : Վրաներիցանց գահերէցը՝ մեծ հոգաբարձուին ու խորհրդարանին պաշտօնէից սեղանը օրհնեց , և արքունի երաժիշտները գոհութեան երգ մը երգեցին :

1 Գլ . Roi d'armes , որ զինուց քարոզներուն գլխաւորն էր , և անոնց Ժողովքին գլուխ կը նշուէր :

1 Գլ . Maître d'hôtel .

2 ՏՃ . Պի-բի-նճի-ս :

3 Գլ . Grand-maitre de la maison du roi .

1) Երջապէս՝ խորհրդարանին դիմաց, մեծ հոգաբարձուն Վոնտէ իշխանը՝ Թագաւորին տան բոլոր պաշտօնականները կանչել տուաւ, ու հոն իր գաւազանը կոտրեց՝ ըսելով անոնց, որ Թագաւորին տունը կործաներ է, և թէ իրենց գլխուն ճարը տեսնեն. և խոստացաւ ալ, որ նոր Թագաւորին ամէն բարեխօսութիւն կ'ընէ, որ զիրենք նոյն պաշտօններուն մէջ հաստատել տայ:

Այս արարողութիւնները կատարուեցան 1 ուգովիկոս ժ. Դին, 1 ուգովիկոս ժ. Եին, և մեծաւ մասամբ 1 ուգովիկոս ժ. Ըին Թաղման ալ, որ 1824 տաւոյն եղաւ:

Վաղղիոյ Թագաւորաց յուղարկաւորութիւնը սովորաբար քառասուն օրունէ ետքը կը կատարուէր, և այս միջոցս արքունական անկողնի մէջ կը դնէին իր մոմէ արձանը՝ ամենայն փառաւորութեամբ հագուեցուցած ու ժողովրդեան կը հանէին: Կերակրոյ աւտեն իբրեւ թէ ողջ ըլլար, այնպէս կը սպասաւորէին իրեն. սեղանին ծառայողները բոլոր ազնուականներ էին, որոնք այս պաշտօնն ունէին. ձեռք լուրու ամանը արքունի աթոռին քով կը բերուէր, ինչպէս թէ Թագաւորը ողջ ու հոն նստած ըլլար, և ձեռաց սրբիչը հաղարապետը հոն գտնուած աւելի պատուաւոր մարդուն կու տար՝ որ Թագաւորին տայ: Եղանին ծառայութիւնները կը շարունակուէին ամենայն պարտուպատշաճ յարգութիւններով, և ամէն անգամ՝ որ սովորութիւն ունէր Թագաւորը գինի խմելու՝ բաժակը կը մատուցանէին. և սեղանն օրհնողը կարդինալ մը կամ ուրիշ մեծ եկեղեցական մը կ'ըլլար:

II. Վիոնեսիոսի աբբայարանն ու եկեղեցին այդպիսի հարստութիւններով ու առանձնաշնորհութիւններով ճոխացած էին մինչև 1792 տարին. բայց ալ իրենց խեղճութեան օրերը հասեր էին: Աբբայարանը ուրիշ մեծ նաստանաց հետ մէկտեղ վերցուեցաւ. իսկ եկեղեցւոյն գալով՝ իր Թագաւորաց քերականները կործանուեցան ու ոսկե-

րոտիքը հանեցին ցրուեցին ասպտամբ. իսկ 1794ին ինչուան խօսք ալ կ'ըլլար՝ որ հիմէն բոլորովին քանդուի: Թագաւոր այս մտածութիւնը ի գործ չդրուեցաւ, բայց կապարէ ծածքը վրայէն հանեցին ու գնտակ շինելու գործածեցին, ինչպէս նաև ապակափեղկերը: Կայսերութեան ատեն՝ իր նախնի պայծառութիւնը սկսաւ տեսնել. որովհետև Կաթոլէոն 1806ին փետրուարի 20ին վաւեց, որ իր ցեղին կայսերքը հոն Թաղուին. բայց ինքը հոն չթաղուեցաւ: II. Վիոնեսիոսի ինամք քով նորոգութիւն տրուեցաւ, և Պուրպոնեանց վերադարձին ատեն՝ այնպիսի շինուածքներ սկսան հոն շինուիլ, որ Վաղղիոյ գեղեցկագոյն եկեղեցեաց կարգը դարձեալ պիտի անցընէին զանիկայ. և ասոնք ինչուան հիմա կը շարունակուին: Փառաւոր դերեզմաններէն ոմանք նորէն շինուեցան, ինչպէս հակուէրի, Կանդիլտ Թագուհւոյն, Ափրանկիսկոսի, ժ. Բ. 1 ուգովիկոսի, Բենրիկոսի դամբանները: Եր Բուրիսեանց վերջին և ոն Թագաւորին գերեզմանն ալ ի սկզբան հոս էր. բայց Յեղափոխութենէն ետքը Կելեստինեանց եկեղեցին փոխադրուեցաւ:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վիկտոր Ալֆիերի:

II. Եծին Վոնէյլի ու Ռասինի հանձարոյն արգասեաց վրայ խօսելու ատեն՝ տեսանք որ ողբերգութիւնը Վաղղիացւոյ քով զարմանալի բանաստեղծութիւն մը, գեղեցիկ ճարտասանութիւն, նոր ատենուան արուեստ ու նոր բարեկրթութիւն, և օտարածին սովորութիւններու տակ որ և իցէ կրից կենդանի ու փայլուն նկարագիր մը առաւ: Վարձանք է էքսքիւրի հանձարը մտածեցինք, և տեսանք որ իր ողբերգութիւնները բոլոր ազգի մը ոգին իբրեւ պատկերի մը պէս կը բովանդա-